

SZÁSZDARÓC SZÁSZOK NÉLKÜLI TÁRSADALMA

Erdély volt mindig Romániának az a része, ahol több etnikum élt egymás mellett: románok, magyarok és szászok, valamint ezek mellett cigányok laktak együtt a vidéket. Azonban mára a szászság mint erdélyi etnikum megszűnt létezni. A háború, majd a deportálások, valamint az ezt követő kitelepések igencsak megtizedelték az erdélyi szász lakosságot. Valóban, a történelem során több nép és kultúra tűnt már el nyomtalanul, de mindig hosszantartó folyamat eredményeként, és soha nem önszántából. A szászok jövőjüket illetően, mint bármely más kérdésben, egyhangúlag döntöttek: vissza kell települniük az őshazába.¹ Elkezdődött tehát a tömeges kitelepések sorozata. Az első igazán nagy hullám közvetlenül a II. világháborút követő időszak volt, a Németországba végleg távozók száma megközelítette a hatvanezretet. 1950–1987 között több mint százezren hagyták el Erdélyt, 1989-ig újabb 60.000 szász búcsúzott el szülőföldjétől. 1989-ben pedig a határok megnyitása után az addig még itthon maradt szászok legnagyobb része is elhagyta hazáját. Akik itthon maradtak, azok csupán előrehaladott korukra való tekintettel döntöttek úgy, hogy maradnak. Igaz, hogy a szászok elmentek, egész falvak maradtak Erdélyben üresen, azonban kultúrájuknak igen erős lenyomatát hagyták itt. A szászok helyébe néhol beköltöztek a románok, magyarok, cigányok, máshol a házaik még ma is üresen és elhagyottan állnak.

De térjünk most vissza a II. világháború utáni időszakra, és térben is szűkítsük a kört. Egy aprócska faluról, konkrétan Szászdarócról lesz szó. Ez a település Brassó megyében, a Kőhalom és Székelyudvarhely városát összekötő útszakaszon, Kőhalomtól 17-km-re, Kaca és Jánosfalva között fekszik. Orbán Balázs a *Székelyföld leírásában* a következőket írja erről a településről: *„Jánosfalvától rövid félórára fekvő Darócz (Draas) már András királynak 1224-ben kiadott adománylevelében, mint a szászföld határa terra Daraus*

---

¹ szerk. Hajdú 1994, 7–9.

név alatt említve van. A határszélen csakhamar város épült, mely egyike volt a szászföld tekintélyesebb városainak; de az idők folytán duló harcok és dögvész annyira elpusztíták s megfogyaszták lakóit, hogy az egykor híres város ma jelentéktelen faluvá devalválódott.”² A Székelyföldet és Szászföldet egymástól elválasztó, szász oldali határtelepülés volt Daróc. Nagy többségében szászok lakták, de élt mellettük néhány román család is. Közvetlenül a II. világháború után a falu szász lakóit kényszermunkatáborba deportálták. A szovjet légerekben Erdély szerte húsz-harmincezer szász vesztette életét. A Brassó megyei Hóltóvényben született Frida Franz a következőképpen emlékszik vissza erre az időszakra:

„Egyszer aztán úgy hírtelt a faluban, hogy a németek visszavonulásra készülődnek, ami 1944 augusztus 23-án meg is történt. Szeptemberben már a szovjet egységek masíroztak a falu utcáin. Nem volt könnyű, főleg nekünk fiatal lányoknak nem. Télen már az a szóbeszéd járta, hogy minket németek elhurcolnak. (...) Másnap reggel hatkor erőteljes dörömbölésre ébredtünk. Román és szovjet katonák jöttek a húgom után, aki – amint előre el volt tervezve – »éppen nem volt otthon«. Erre az én nevemet szólították. Némán jelentkeztem. Az utasítás parancsként hangzott: két heti élelemmel fél órán belül jelentkezzem a parancsnokságon. A falut körülvették a katonák, menekülésre gondolni sem lehetett. Törekeny anyám egyfolytában sírt. Becsomagoltam bátyám nadrágjaiból néhányat, anyám csizmáit, fehérneműt, harisnyákat, zoknikat, két kenyeret, szalonnát, szárazbabot, hagymát, krumplit és fokhagymát, mindent fabőröndbe. A parancsnokságon lehangoló látvány fogadott. Anyák, testvérek és nagyszülők búcsúzkodtak könnyezve egymástól, voltak, akik örökre. (...) Nehéz megmondani, tizenhárom, vagy tizennégy napon utaztunk-e, míg vonatunk elérte Szovjetuniót.”³

Szászdaróc szász lakosaira is hasonló sors várt, a falut teljes mértékben kiűrtették. És ezt az eseményt az újratelepítés követte. Még mielőtt az újonnan érkezők beköltözhetek volna, a szomszédos falvak lakói minden mozgathatót elhordtak a szászok házaiból. Daróc idősebb nemzedéke úgy emlékszik, hogy több mint hetven faluból érkeztek a betelepülni vágyók.

Dolgozatomban ennek az egykoron szász falunak, Szászdarócnak napjainkig való alakulásáról, változásáról fogok beszámolni, és arról, hogy a betelepült új lakók mennyiben tudtak és mennyiben voltak képtelenek va-

² Orbán 1991, 171.

³ szerk. Hajdú 1994, 260–271.

lódi közösséggé kovácsolódni. Szász falunak nevezem Darócot, azért, mert nagyrészt szászok lakták, és mert egy jellegzetes szász településről van szó, gondolok itt elsősorban a falu szerkezetére és építészetére.

Először nézzük meg, milyen képet is mutat Szászdaróc 1996-ban. A közel 500 lakost számláló falu közigazgatásilag Kacához tartozik, ez azt jelenti, hogy mindenféle hivatalos ügyért hét kilométert kell megtenniük a daróci-aknak. Orvosi ellátás valamikor volt a faluban, ma azonban az egykori orvosi rendelő üresen áll. Mivel nem egy előregedő faluról van szó, iskola működik román és magyar nyelven, még hozzá két külön épületben az I–IV. és az V–VIII. osztály. Ezekben az osztályokban nagyrészt szakképesítetlen tanárok tanítanak. Ha csupán a település szerkezetét, az épületeket figyelni az arrajáró, akkor még ma is könnyen maga elé tudja idézni az egykoron virágzó életű, takaros kis szász falut. A romokban álló műemlék értékű erődítményes evangélikus templomot még ma is többen a falu ékszereként emlegetik, de csak múlt időben, ugyanis az 1972-ben elkezdett régészeti ásások és felújítási munkálatok alkalmával az addig használatban levő templom belsejét teljesen kiürítették. A berendezésnek, a bútorzatnak és orgonának nyoma veszett. Hasonlóképpen a szász építészet gyönyörű példánya az evangélikus egyházi iskola épülete (ma is iskolaként működik), amelynek nemsokára csupán a romjai lesznek láthatóak. Azonban az épületek romlott állapota nem csupán Darócra vonatkoztatható, hanem más néhai szász településre is. A solnai születésű, Németországba kivándorolt Georg Böhm egy hazai látogatása után a következőket írta szülőfalujáról: *„1974-ben feleségem, lányom és vejem kíséretében újra meglátogattam szülőföldemet. Működő az omladozó házakat, gazdasági- és középületeket megpillantottam, belémnyilallt a gondolat, hogy milyen szép is lett volna, egy demokratikus kormányzat alatt, szabad parasztként gazdálkodni. Solnai látogatásom óta képtelen vagyok az erdélyi szász himnuszt, a »Siebenbürgen, Lands des Segens«-t meggyőződéssel énekelni. Nagy szégyen, hogy ma az emberek ott szorulnak nyugati segítségre, ahonnan hajdanán a legjobb minőségű mezőgazdasági termékek származtak. És nyugatra menekülésünk után mennyire örültek a románok, hogy szép házaikba költözhetnek. És hová züllesztettek mindent! Ma talán még rosszabbul élnek, mint a mi időnkben. Nincs szándékomban az ország nehéz helyzetéért csupán az ott lakókat hibáztatni, nem akarok gyűlöletet szítani, sőt remélem, hogy egy szép napon a mi régi hazánk ismét virágzó országgá válik és mindenki bőségben fog élni.»⁴*

---

⁴ szerk. Hajdú F. 1994, 33–60.

Mindeddig falvokról, épületekről esett szó. Most azonban azt kell megvizsgálunk, hogy mi történt a lakókkal. Az emberek életét, sorsát vizsgálva keresem a magyarázatot arra, hogyan vált az egykoron virágzó falu, Szászdaróc mondhatni a szegénység szimbólumává. Akárcsak más szász falvak esetében, Darócon is egy sajátos helyzet alakult ki a II. világháború utáni időszakban, melynek erőteljes hatása napjainkig érezhető. A szászok távozásakor az épületek üresen maradtak, és nem sokkal azután az állam egy újratelepítési programot indítványozott. Nemcsak a környező falvakból vándoroltak Darócra, hanem a felvidékről, még 50 km-es körzetből is képesek voltak ideköltözni az emberek, amikor meghallották, hogy Darócon felelet kapnak a fejük fölé, és földet a megmunkáláshoz. Sorsüldözött emberek, családok érkeztek, akiknek két kezükön és munkaerejükön kívül egyebük nem volt, vagy sokgyermekes szegény családból származtak és már nagyon fiatalon saját megélhetésük után kellett nézniük, vagy olyan családok voltak, melyeknek a háború mindenüket elvitte. 1945 és 1946 folyamán érkeztek a családok Darócra. Voltak, akiknek megtetszett és maradtak, azonban olyanok is akadtak, akik néhány nap vagy hét után továbbálltak. Éppen ezért az ismerkedés eltartott egy ideig, mindenki idegen volt a másik számára. 1946 végére azonban egyértelművé vált, hogy kik azok, akik maradnak és ezen az új helyen próbálják életüket újrakezdeni.

Tanulmányom első felében a felmérés során felszínre került adatokat, továbbá az 1850-es évtől napjainkig megejtett, Szászdarócra vonatkozó népszámlálási adatokat közlöm, míg a második felében ezen adatok értelmezését végzem el.

Kérdőíves felmérésemet 1996 októberében végeztem. A későbbiekben levont következtetések 63 háztartásra vonatkoznak. A családlapok segítségével igyekeztem feltérképezni azt, hogy egy házsám alatt hány nukleáris család él, és hogy a család tagjai milyen vidékről, településről származtak Darócra. Ugyanakkor felekezeti és nemzetiségi hovatartozásukat is figyelemmel kísértem. A családlapokon a következő kérdések szerepeltek: az illető személy neve; születésének helye és ideje; megkeresztelkedésének helye és felekezete; házasodásának helye és felekezete; hová jár templomba és milyen felekezethez; iskolázottsága; foglalkozása; édesapja, édesanyja és saját beszélt nyelve; majd végül nemzeti identitása.

A 63 kitöltött családlapon 75 nukleáris család és 8 egyedül élő személy szerepel. Nukleáris családnak tekintetem az együtt élő szülőket-gyerekeket (vénlegény, vénleány), valamint az idős testvéreket is.

A felmérésből kiderül, hogy 39 faluból települtek be a lakók. Tudva azt, hogy a felmérés 50 évvel a betelepítés után készült, feltételezhető, hogy 50-nél több helységről érkeztek, ugyanis az akkori középkorosztály ma már nem él. Viszont az ilyen jellegű spekulációkra nem fogok különösebb hangsúlyt fektetni, hiszen már az a tény is sokat elárul, hogy a megkérdezett 200 személy 39 településről érkezett Darócra. Ezek a következők: Alfalu, Bene, Betlehenfalva, Bögöz, Brassó, Dánés, Fancsal, Fenyéd, Galac, Gyepes, Halmágy, Homoród, Homoródalmás, Homoródszentmárton, Jánosfalva, Kaca, Kápolnás, Kovászna, Kóbor, Kőhalom, Küküllőkeményfalva, Lövéte, Máréfalva, Mirkavásár, Muzsna, Naimon, Oklánd, Petke, Rimini (Olaszország), Segesvár, Szentegyházásfalva, Szentkeresztbánya, Székelydálya, Székelyudvarhely, Székelyvarság, Ülke, Városfalva, Vörösmart, Zetelaka. Természetesen ezek csupán felsorolt adatok, azonban túllépve a tényszerű felsoroláson fel kell ismernünk, hogy a daróciak mai helyzetére vonatkozólag ez az adat meghatározó jelleggel bír, és minden későbbben ismertetett adatnak is ez válik a kiinduló pontjává. Meghatározza a mai falu felekezeti, nemzetiességi összetételét, mind a vegyes felekezetű házasságok és vegyes nemzetiességi házasságok, mind a törvénytelen házasságok számát, de meghatározza a házasulatlanok létszámát, és végül az egész falu népének élet- és gondolkodásmódját is. De erre későbbben még vissza fogok térni. A továbbiakban folytatom az adatok ismertetését.

A közel 500 lelket számláló faluban a lakosság felekezeti szempontból öt fele oszlik. Vannak Darócon katolikusok, ők vannak a legtöbben, a lakosság 48%-át képezik, vannak unitáriusok 25%-os jelenléttel, ortodox vallásúak, akik 14%-ot képviselnek, kisebb arányban már, de reformátusok is élnek, létszámuk 6%-nak felel meg, és végül az evangélikus vallás is képviselteti magát 3%-kal. A megmaradt 4%-nak meghatározhatatlan a felekezeti hovatartozása, mert nem volt megkeresztelve és semmilyen vallást sem gyakorol. Nem véletlen, hogy a rangsorolásban az evangélikusok állnak az utolsó helyen, ugyanis a II. világháború előtti időszakban a falu lakói többnyire evangélikus egyház hívei voltak.

Nemzetiség szempontjából is megoszlik a falu lakossága, 77%-a magyar, 10%-a cigány, 8%-a román nemzetiségű, az egykoron domináló szász nemzetiség mára 2%-ra csökkent, és a lakosság 3%-a a nemzetiségi identitására való rákérdezésre egyben romának és magyarnak is vallotta magát.

A következő szempont a vegyes felekezetű házasságok arányának a vizsgálása volt. A faluban létező házasságok 54%-a vegyes felekezetű. A különböző változatok előfordulását az alábbi táblázatban fogom jelölni.

Családfő	Feleség	Házasságok száma
katolikus	unitárius	7
unitárius	katolikus	4
katolikus	református	4
református	katolikus	1
unitárius	református	2
református	unitárius	1
katolikus	ortodox	1
ortodox	katolikus	2
katolikus	evangélikus	1
evangélikus	katolikus	1
unitárius	ortodox	1
református	evangélikus	1

1. táblázat

Látható tehát, hogy a vegyes felekezetű házasságok terén hét változatot különböztetünk meg: katolikus–unitárius, katolikus–református, unitárius–református, katolikus–ortodox, katolikus–evangélikus, unitárius–ortodox, valamint református–evangélikus felekezeti párosításban. Azt is meg kell említenem, hogy a lakosság 6%-a változtatta meg vallását, pártolt át más felekezethez. Unitáriusokból lettek katolikusok, reformátusok és ortodox vallásúak. Katolikusok tértek át a református vallásra, de a fordított esetre is volt példa, hogy reformátusok keresztkedtek át katolikussá. Továbbá egy, az evangélikus egyház híve áttért a református vallásra és arra is volt példa, hogy egy ortodox vallású lakosból baptista lett.

Felmérésemből az is kiderül, hogy a vegyes nemzetiségű házasságok aránya 10%-át képezi az összházasságok létszámának. A meglévő változatokat ez alkalommal is táblázat formájában mutatom be.

Családfő	Feleség	Házasságok száma
román	magyar	2
magyar	román	2
magyar	szász	1

2. táblázat

Megfigyelhető tehát, hogy a faluban magyar–román, és magyar–szász vegyes nemzetiségű házasságokkal találkozhatunk.

A házasságok vizsgálatának utolsó szempontja tulajdonképpen a házasságon kívül élő családok besorolása volt. A törvénytelen házasságok létszáma 17%-ot mutat. Még mindig ennél a témakörnél maradván meg kell említeni azokat a lakosokat is, akik a társas életből teljes mértékben kimaradtak. Ezek a lakók 13%-ot alkotnak, ebből konkrétan 14 vénlegény és 1 vénleány.

Korábban már említettem, hogy nem egy előregedett településről van szó, ezt az is bizonyítja, hogy Daróc lakosainak átlagéletkora 38 év, és az általam készített felmérés szerint 18%-uk munkanélküli. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy munkanélkülinek soroltam be azokat a lakókat, akik 1996-ig sehol sem voltak alkalmazottak. Ily módon a munkanélküli státuszba nem került be az az idősebb nemzedék, amely valamikor az állami gazdaság és termelészövetkezet keretei és határai között gazdálkodott. Ebbe a kategóriába leginkább a fiatal nemzedék sorolódott be, azok a fiatalok, akik valamilyen szakképesítéssel (10 osztály) állást nem találva visszatértek Darócra. Ezek a fiatalok természetesen besegítenek szüleik gazdálkodásába, azonban főfoglalkozásuknak ezt nem lehet tekinteni.

Évszám	Összes	Román	%	Magyar	%	Német	%	Egyéb	%	Zsidó	%	Roma	%
1850/n.	1220	406	33,3	1	0,1	720	59,0	93	7,6	0	0	87	7,1
1869/a.	1100	465	42,3	12	1,1	623	56,6	0	0	0	0	0	0
1880/a.	1038	404	38,9	25	2,4	609	58,7	0	0	0	0	0	0
1890/a.	959	270	28,2	55	5,7	587	61,2	47	4,9	0	0	0	0
1900/a.	1011	297	29,4	54	5,3	593	58,7	67	6,6	0	0	0	0
1910/a.	1058	265	25,0	83	8,0	638	60,3	70	6,6	0	0	60	5,7
1920/n.	1027	340	33,1	59	5,7	618	60,2	10	1,0	10	1,0	0	0
1930/a.	1010	272	26,9	75	7,4	656	65,0	7	0,7	7	0,7	0	0
1930/n.	1010	270	26,7	62	6,1	656	65,0	22	2,2	7	0,7	14	1,4
1941/a.	1095	161	14,7	140	12,8	721	65,8	73	6,7	1	0,1	72	6,6
1941/n.	1095	160	14,6	134	12,2	723	66,0	78	7,1	1	0,1	77	7,0
1966/a.	819	178	21,7	613	74,8	28	3,4	0	0	0	0	0	0
1966/n.	819	179	21,9	612	74,7	28	3,4	0	0	0	0	0	0
1977/n.	639	123	19,2	504	78,9	11	2,7	1	0,2	0	0	0	0
1992/n.	509	100	19,6	405	79,6	4	0,8	0	0	0	0	0	0

n.= nemzetiség, a.= anyanyelv

3. táblázat⁵

⁵ Az adatok Varga E. Árpád népszámlálási adatbázisából valók.

Az 1850-es évektől napjainkig elvégzett népszámlálásokat (3. táblázat) megvizsgálva igazat kell adnunk Orbán Balásznak. Valóban a falu nagymértékű elnéptelenedése figyelhető meg. Míg 1850-ben a falu összlakosságának létszáma 1220 volt, 1930-ban 1010-re apadt, majd fokozatosan csökkenve 1992-ben csupán 509 lakója volt Darócnak. Ugyanakkor döbbenetek a szászok létszámára vonatkozó adatok. A nemzetiség vizsgálatakor 1850-ben az összlakosság 59,0%-a (720 személy) vallotta magát németnek, a II. világháború előtti utolsó népszámláláskor, 1941-ben 66,0% (720 személy, 1850 után csökkent ugyan a szászok létszáma, ellenben a népesség szaporodása az ő esetükben erősebb volt mint a faluban élő más ajkúaknál, a magyarok kivételével, és 1941-ben újra elérte a 723 főt). Az ezt követő nemzetiiségre vonatkozó népszámlálási adat 1966-ból való, ekkorra már az összlakoságnak csupán a 3,4%-a (28 személy) volt szász, ez a százalékarány 1992-re tovább csökken 0,8%-ra (4 személy). 1996-ban már csak hárman voltak szászok. Ezekkel az adatokkal párhuzamosan kell figyelni a magyarok arányának változását. 1850-ben a lakosság 0,1%-a volt magyar (1 személy), azonban a következő években létszámuk fokozatosan növekedett, 1930-tól 1941-ig 6,1%-ról 12,2%-ra (62 személyről 134-re) nőtt, azaz megduplázódott. 1966-ban, abban az évben, amikor a szászok jelenlétének aránya 3,4%-ra apadt, a magyar ajkúak a falu lakosságának már 74,8%-át tették ki. 1992-ben 79,6% vallotta magát magyarnak. A román lakosság aránya tulajdonképpen csak 1930 környékén kezdett csökkenni. 1850-ben az összlakosság 33,3%-át (406 személy) alkották a román anyanyelvűek. 1941-re részarányuk 14,6%-ra (134 személy) apadt. 1966-ban népességi gyarapodást figyelhetünk meg, 21,9%-át (613 személy) alkották a falu lakosságának, 1992-re pedig létszámuk enyhén, 19,6%-ra (505 személy) csökkent. Ropant érdekes az, amit a romák esetében figyelhetünk meg. Ez a népcsoport 1850-ben Daróc lakosságának 7,1%-át (87 személy) tette ki. Ezután teljesen eltűnnek, és már csak a következő évszázadban, 1910-ben jelennek meg 5,7%-os (60 személy) képviseléssel. Ezt követően a népszámlálási adatokból újabb harminc évre eltűnnek. 1941-ben 7,0%-át (77 személy) képezik a lakoságnak, és ezzel az adattal újra elvesztődnek. Az 1992-es népszámlálási adat sorából is teljes mértékben hiányzanak. Mindez arra enged következtetni bennünket, hogy a romák néha valóban románoknak vallották magukat, máskor pedig valamilyen más nemzetiségűnek. Itt meg kell jegyezni, hogy a saját felmérésem végzésekor is a megkérdezett romák kivétel nélkül magyaroknak vallották magukat, de az általam lejegyzett adatokban romákként szerepelnek.

Évszám	1850	1869	1880	1890	1900	1910	1930	1914	1992
Összesen	1220	1100	1038	959	1001	1058	1010	1095	509
Ortodox	439	456	413	317	365	332	280	239	88
%	40,4	42,3	39,8	33,1	36,1	31,4	27,7	21,8	17,3
Görög katolikus	0	0	1	0	0	0	6	5	1
%	0	0	0,1	0	0	0	0,5	0,4	0,1
Római katolikus	7	2	3	7	5	11	12	33	259
%	0,6	0,2	0,3	0,7	0,5	1,0	1,2	3	50,9
Református	1	9	10	27	32	30	15	38	33
%	0,1	0,8	1,0	2,8	3,2	2,8	1,5	3,5	6,5
Evangélius	719	623	603	588	593	639	654	724	8
%	58,9	56,6	58,1	61,3	58,7	60,4	64,8	66,1	1,66
Unitárius	0	1	8	13	12	41	36	55	117
%	0	0,1	0,8	1,4	1,2	3,9	3,6	5,0	23,0
Izraelita	0	0	0	7	4	5	7	1	0
%	0	0	0	0,7	0,3	0,4	0,6	0,1	0
Egyéb	0	0	0	0	0	0	0	0	3

4. táblázat

A felekezetre vonatkozó népszámlálási adatok is az evangélikus vallás fokozatos eltűnését mutatják. 1950-ben a lakosság 58,9%-a, 1941-ben 66,1%-a és 1992-ben 1,6%-a (8 személy és ez nem egyezik meg a százszok létszámával, tehát feltehetőleg 4 magyar anyanyelvű is volt közöttük) volt az evangélikus egyház híve. Ugyanakkor még az is megfigyelhető, hogy 1850-ben a számos evangélikus mellett még 40,4% ortodox vallású lakója volt a falunak. Ez a szám sem egyezik meg a román anyanyelvűek ugyancsak 1850-ben feljegyzett létszámával (33,3%), tehát valószínűleg a romák vallották az ortodox vallást magukénak. Az említett felekezeten kívül más csupán elenyésző képvisellel volt jelen: római katolikus 0,6%-kal és református 0,1%-kal. De 1992-re az arányok teljesen megváltoznak. Az ortodox vallás híveinek aránya is lecsökken 17,3%-ra, de természetesen nem olyan nagy mértékben mint az evangélikusoké, azonban a római katolikusok aránya 50,9%-ra, a reformátusoké 6,5%-ra duzzadt, valamint megjelent az unitárius felekezet, mely híveinek létszáma 23,0%-ot tett ki. Tehát a felekezetek terén is megmutatkozik a magyar lakosság megjelenése.

Dolgozatom második részében megkíséreltem feltárni az első részben felsorolt adatok jelentőségét, és azt, hogy milyen következtetéseket vonnak ezek maguk után.

Szászdaróc „deviáns” település, olyan értelemben, hogy egy kívülről számára szinte érthetetlen és minden bizonnyal szokatlan, amit ott láthat és tapasztalhat, főleg azért, mert az ott lakó embereknek mind a mentalitása, mind az életmódja teljes mértékben eltér egy átlagfalu gondolkodásmódjától, valamint életmódjától. Lehetne őket „a falu nép”-ének nevezni, azonban közösségnek már kevésbé. Túlságosan tagolt – többféle szempontból is – ennek a falunak a társadalmá ahhoz, hogy közösségnek tudnám nevezni. Devianciájának kiindulópontja az a történelmi helyzet, amelyről volt már szó korábban, azaz, hogy a szászok deportálása után a falut újratelepítették. Ezáltal egy olyan helyzet teremtődött, amely minden bizonnyal egyedülálló, de főként megismételhetetlennek minősíthető.⁶ 1945-ben, a II. világháború után olyan családok vagy akár család nélküli fiatalok költöztek be a faluba, akiket szegénységük a bizonytalanságba, az idegenbe kényszerített. Hiszen ha bármi kevés vagyonuk is lett volna, nem hagyták volna el szülőfalujukat azért, hogy egy idegennek a házába beköltözzenek. De mivel ezek az emberek az akkor létező legszegényebb társadalmi réteghez tartoztak, számukra a semminél ez még midig többet jelentett. A legtöbbször csupán annyit tudott, hogy a szászok elmentek, és sokan költöznek be faluba. A 86 éves Péter Anna így emlékszik vissza: *„Osztán közbe, ahogy a háború lejárt, az oroszok dógai, a férjem hazajött. De olyan nyomorba jött haza, olyan rongyoson, hogy Isten öröjz. Na, akkor alig tudtunk egy kicsit életmagra kapni, de erőst szegények voltunk. Há’ egyszer halljuk, hogy itt Darócon a szászok elmentek, itt hagyták a lakást, nekiünk nem vót lakásunk (a szülőfaluban – a szerző), mert más lakásába laktunk, egy kicsi szobácskába csak. Egy kicsi nyárikonyha vót az udvaron. S azt mondja az uram: – Ide figyelj, fiam, sokan mennek le Darócra, odatelepülnek, adnak házat, földet, s milyen jó lenne nekiünk ott, hogy dógoznánk, kapnánk meg a házat. – (...) Vót két lovunk, me’ vót egy tehenünk, azt eladtuk, vettiünk két lovat, akkor mi ide lekötöztünk Darócra. Közben ez a Misi fiam hat hónapos vót. Hát itt vannak már többen telepösök. Kérdeztük, hogy vannak. – Jól – azt mondják –, mert né, itt hagyták a lakást, van hol lakni, s kötözzetek ide. – Hát mit kell, hogy kell, mint kell? – Azt mondják, hogy a lakás üres lehet, még régi bútor is benne, ide kell jöni. Azt mondja az uram, el kell mü menjünk, hogy keressünk lakást, lássuk, kapunk-e. Egy akadott nekiünk, odafel a templomon belül, egy nagy lakás. Osztán mi azt elfoglaltuk, hogy vót benne egy ember, azt mondta, neki nem kell, mer’ ő megy haza, ő*

⁶ 1996-ban a Nagyszeben környéki kihalt szász falvaiban újabb betelepítési programot indítottak el, de mindez egy más történelmi időben és szakemberek irányításával történt.

zetelaki vót. Ó hazament, mi kötöztünk le ide. Mü azóta itt vagyunk Darócon. Itt nyomorkodtunk, itt kínlódtunk.”

Beköltöztek tehát az üres házakba. Közvetlenül a szászok távozása után a környező falvak lakói mindent elvittek, amit csak lehetett. A földeken a szászok termését betakarították, az állataikat elhajtották. „Mert amíg felülről lejöttünk, azt mondják, rengeteg marha és disznó, bútor vót, ott minden vót, de Jánosfalva csak 2 km-re van, s még Petekről is jöttek, Kacáról. s minden, ami mozgatató vót, mindent elvittek, még az ablakot is leszedték, nálunk is le vót szedve az ablak... Aztán evvel a ládával, kincses ládának hitták, úgy jártam, hogy mikor súroltam, örökké elhúztam, az alját felsúroltam, olyan könnyű, s egy nagy-nagy lakat rajta. Gondoltam, édes jó Istenem, hogy létezik, hogy ez az én férjem soha ki nem nyissa, soha meg nem mondja, mi van benne. Örökké tűnődtem magamban, de időm sem vót tűnődni, mert kiementünk, amíg nem vót kollektíva, addig ketten mentünk örökké minden felé szekerrel s erre-arra. Hát egyszer, amikor összehúztam a bútor, ezt a ládát, hát olyan könnyű, állítottam bütre. Hát mikor bütre béállítottam, hát nincs feneke. Úgyhogy, akik innet elhordtak holmit, ami belé volt zárva, másképp nem tudták kizárni, hát felfordították, s úgy is elvitték. Jó nagy láda vót.”⁷

A házakat nem tudták megvásárolni, de nem is lehetett, az állam nem adhatta el a magántulajdonban lévő házakat. Azonban valamilyen adónak nevezett házbért csak kellett fizetniük, ami természetesen az állam kasszájába ment, és nem a szász tulajdonosok zsebébe. „Akkor adtak nekünk, úgy mondták, hogy az agrár adta a földet nekünk. S akkor a házat, tudja az Isten, miket hazudtak, elég, hogy míg nem lett kollektív, addig örökké, akármenynyit termeltünk, evették avval, hogy törlesszük a házat, milyen is a falusi embör, buta, örvendtünk, minél többet beadjunk. Úgy hogy vót alkalom réjja, hogy két véka másodosztályú búzával maradtunk, s örvendtünk, hogy viszik a huszonöt mázsát, hogy hamarabb lejár a háznak az ára. Hát egyszer lesz egy nagy gyűlés s azt mondják, hogy a föld a miénk, megvan róla a Titlu⁸, mi aztán rámába tettük s felakasztottuk a falra, de a ház nem a miénk. Aki a házat veszi, járjon abban, hogy vegyen házat.”⁹ Ez azt jelentette, hogy a házat a tulajdonostól kellett megvásárolni, azoktól a szászoktól, akiket elvittek.

1945 vége fele a helyzet még lehetetlenebbé vált, amikor 60–70 szász lakos visszatért szülőfalujába, és házát idegenek által lakva találta. Akinek volt

---

⁷ Gergely Ilona, 73 éves.

⁸ Titlu = jogcím, tulajdonjogot igazoló irat.

⁹ Gergely Ilona, 73 éves.

ahová menni, az eladta lakását a betelepült családnak, viszont az is előfordult, hogy kénytelen volt saját lakásának egyik szobájában meghúzódnia. Csupán átmeneti megoldás volt mindkettő, mert a kegyetlen megpróbáltatásokat túlélő szászok nem sok idő múlva végleg kitelepedtek Németországba. Egy rövid ideig úgy tűnt, hogy rendeződtek a dolgok a falu életében. A betelepültek a földeket saját tulajdonuknak nyilváníthatták, egy részüknek a házakat is sikerült megvásárolniuk, mások meg továbbra is adót fizettek az államnak, házbér helyett. De kevés ideig tartott ez a nyugalom, mert 1962-ben a körülményesen magántulajdonba került földeket államosították. A betelepültek sorsát nem a saját akaratuk, hanem a történelem és a politika alakította és határozta meg.

Több alkalommal esett már szó arról, hogy a sors által kismimizett emberek vállalták, hogy beköltöznek Darócra 1945-ben. Azóta eltelt egy fél évszázad, és ezeknek az embereknek azóta sem sikerült különösebb vagyont összegyűjteniük. Nagyon kevés család annyit megtehetett, hogy saját lakást épített, egyszerűbb esetben pedig megvásárolta és felújította a régi házat. Igaz bár, hogy a föld ma már újra a tulajdonukat képezi, és állatokat tartanak, mégis azt kell mondanom, hogy ma is a megélhetés alapvető szükségleteinek kielégítésére töreksenek. És ezért képtelenek távlatokban gondolkodni. Gyerekeik iskoláztatását nem tartják a legmegfelelőbb befektetésnek, iskola helyett egész fiatal koruktól fogva a mezőre küldik őket dolgozni. Sokat hiányzanak az iskolából, ezért sok gyerek esetében az iskola már 13–14 éves kora után a háttérbe szorul.

Az ember új dimenziót teremtett: a kulturális dimenziót, amelynek csak egy része a proxemika. Az ember és a kulturális dimenzió kapcsolatából mind az ember, mind pedig a környezete kiveszi a részét: kölcsönösen alakítják egymást. Ma az ember abban a helyzetben van, hogy gyakorlatilag maga teremti a teljes világot, amelyben él, így gyakorlatilag maga határozza meg, miféle szervezetté, élőlényé fejlődjék.

Az ember a kultúra létrehozásával háziasította önmagát, és e folyamatban új világok egész sorát teremtette meg, melynek mindegyike különbözik a többitől, mindegyik más-más érzéki jelzőkészlettel rendelkezik.¹⁰

Hall megnevezésével élve a kulturális dimenzió Szászdaróc devianciájának másik alapvető pillére. Szászdaróc mai lakosságának életmódját, mentalitását lényegében meghatározta az a tény, hogy nagyon sok helyről költöztek a faluba. Különböző szokásokkal, hagyományokkal, normarend-

¹⁰ Hall 1995, 12–14.

szerrel érkeztek Darócra. Beköltöztek egy számukra teljes mértékben idegen tárgyi kultúrába, ahová mindenki magával hozta saját szülőfalujának szellemi kultúráját. Az egyedek és csoportok tevékenysége megszervezésének egyik leglényegesebb módja a kötött tér. A kötött tér fogalmába beletartoznak mind a tér anyagi megnyilvánulásai, mind a térben mozgó ember viselkedését irányító rejtett, belső formák. Az épületek a kötött térformák kifejeződései; belső tagozódásukat, valamint az épületcsoportok jellegzetes elhelyezkedését kulturálisan meghatározott sémák szabják meg. A falvak, a városok és a környező vidék kialakítása sem véletlenszerű, hanem a kor és a kultúra függvényében változó¹¹.

Volt tehát egy eleve adott anyagi kultúra, amely a betelepülők számára teljesen idegen volt, és hiányzott a szellemi kultúra, vagyis csak az volt, amit a betelepülők magukkal hoztak, és ezek közül egy sem tudott meghonosodni. Ez a jelenben is nagyon érezteti hatását. Ezek az elemek pedig igenis szükségesek egy közösség létrejöttéhez és működéséhez. Mindezt nagyon jól illusztrálja az, hogy a falu mai közel 500 lakója felekezet szerint ötfele oszlik. A falusi közösségek életében még ma is nagyon fontos szerepe van az egyháznak. A lelkész nem csak hívei lelki gondozásával foglalkozik, hanem ő egyben a falu egyik legfontosabb tanácsadója és – hogy modern kifejezéssel éljek – ügyintézője is. A daróciak számára mindez nem adatott meg. A falu lakossága felekezeti feldarabolódásnak vetődik alá, és mivel az egyházi közösségek csak parányinak mondhatók, nem képesek egy állandó papot vagy lelkészt fenntartani. Mi több a lelkész sem teheti meg azt, hogy néhány híve miatt a faluba költözzön, és nagyobb vallásos közösségek maradjanak lelki gondozó nélkül. Így a katolikus pap Kőhalomból jár ki Darócra hétféteken, és van úgy, hogy két napig ott tartózkodik. A református lelkész illetve az ortodox pap úgyszintén Kőhalomból, az unitárius pap pedig Jánosfalváról érkezik Darócra istentiszteletet tartani. Az evangélikus egyház hívei nagyon kicsi létszámuk miatt kénytelenek Kacára járni, ha a vallásuk gyakorlását folytatni kívánják. Két templom áll Darócon: a ma már műemléknek nyilvánított erődítményes evangélikus templom és az ortodox egyház temploma. Az evangélikus templom az 1972-ben elkezdett felújítási munkálatok – melyek azóta folynak – és régészeti ásatások miatt azóta használaton kívül áll. 1945 és 1972 között, mivel az evangélikus hívek már akkor nagyon kevesen voltak, engedélyezték a magyar felekezetek számára is a templom használatát. Azonban a munkálatok elkezdése óta az istentiszteleteket imaházakban tartják, a katolikus misét pedig egy felszentelt kápol-

---

¹¹ Hall 1995, 116–118.

nában. Egy kívülálló számára mindez átmeneti megoldásként tűnne, holott már szinte három évtizede tart.

A felekezetek megoszlásával magyarázható a gyakori vallásváltoztatás is. Számosak azok a családok, amelyek vegyes felekezetűek (54%), de olyanok is akadnak, amelyek esetében a házasság után az egyik házastárs átvette a társa vallását (6%). Sok esetben előfordul az is, hogy a házastársak nem változtatják meg vallásukat, de a másik felekezet istentiszteletére vagy miséjére járnak, protestánsok katolikusokhoz és fordítva.¹² Szintén ide tartozik a házasságon kívül élő családok esete is. Ezeknek keletkezése a többféle felekezet létezésének két vetületéből eredeztethető. Egyrészt azzal magyarázható, hogy mivel a két társ különböző vallást gyakorolt, nem tudták eldönteni, milyen egyháznál történjék az esketés, ezért teljesen lemondtak a házasságról, másrészt pedig a működő normarendszer hiánya magyarázza létüket. Köztudott, hogy a falusi társadalom ma is elítélendőnek tartja az efféle életmódot, az egyház pedig határozottan bűnnek tekinti. Ebből is látszik tehát, hogy az egyház szerepének hangsúlyossága korántsem oly mértékű, hogy valamilyen normarendszer kialakulását is lehetségessé tette volna.

Az ellenségeskedés mellett olykor kisebb-nagyobb konfliktusok is adódtak az újonnan beköltözöttek között: *„Vótak cigányok es, vótak vereködések, ez-az, ugye sok idegön nép, ismeretlen nép, egyik jött egyik felétől, másik feléről, sok féle fajta nép. (...) Mű vótunk az állami gazdaságnál munkások, műk összetartottunk. Jöttünk onnan esténként, jöttünk bé a bárba vagy a kocsmába, jöttünk hárman-négyen barátok. Mindenki az övével tartott össze. Nem is ismertünk mindenkit, hát akkor jöttünk ide. Nem lehet megismerni a falut egy nap alatt. Most már nem is költöznek ugye, ide is vannak honosodva, családjuk van, gyerekekük van persze, na.”* Természetesen ezek az összetűzések nem a vallási nézeteltérésekből adódtak. De ma az erőszakos viselkedésmódra már nagyon ritkán lehet példát találni. Békében élnek az emberek, de az összetartozás szelleme nem jellemzi kapcsolataikat. A különböző – román illetve magyar – etnikumhoz tartozók között sincs feszült hangulat. A román lakosok döntő többsége beszéli a magyar nyelvet. Interetnikus konfliktusos helyzetekre pedig senki sem tudott példát mondani.

A marxista és a polgári szociológiának közös előfeltevése volt, hogy a munka az a centrális, struktúra megmozgató tény, mely a társadalmat és

¹² Ellenségeskedésre is találunk példát, egyik esetben az történt, hogy az illető hívő anynyira megharagudott lelkészére, hogy az általa tartott istentiszteletre sem járt el, hanem inkább egy másik felekezetű gyülekezetet választott.

annak dinamikáját mint „munkatársadalmat” konstituálja. Akár Marx, akár Weber vagy Durkheim elméletét nézzük, azt látjuk, hogy a munkát tartják annak az alapténynek, mely a társadalom integrációját és konfliktusait megszabja. Ez a nézőpont teljességgel jogosult is volt addig, amíg a fejlődést a tőke és a munka elválási folyamata jellemezte, az absztrakt munka minden elsöprő terjedése, leválása a háztartásról, az etikáról, a közösségi kötöttségekről.¹³ Daróc esetében ellenben azt állapíthatjuk meg, hogy a munka sem volt képes a falu lakóit közösséggé szervezni.

És mégis azt kell mondanom, hogy létezik valami, ami összetartja az embereket. Tönnies szerint a közösség elmélete az emberi akarat teljes egységéből mint eredeti és természetes állapotból indul ki. A vidéki, falusi élet arra utal, hogy itt az emberek közötti közösségi érzés erőteljesebb.¹⁴ Az ember közösségi lény, Szászdaróc lakói is minden eddigi érv ellenére, egyfajta közösséget alkotnak. Ugyanis közös az ott élő emberek élményvilágában a megpróbáltatásokkal tele élet, a szegénység, az elhagyatottság.

Szászdaróc esetében hagyományokról, szokásokról nem lehet beszélni. Régen minden vasárnap bált rendeztek, viszont mára már a fiataloknak ez az egyetlen szórakozási lehetőségük is megszűnt. Az utóbbi években nagyon ritkán, leginkább a szüret idején, de még rendeztek egy-egy bált. 1996 volt az első olyan év, amikor még ezt sem tehették meg: a készülődés utolsó hetében a kultúrotthon megomlott.

Az emberek életét még mindig a bizonytalanság tölti ki. És hogy irodalmi hasonlaltal éljek, egy kicsit olyan ez a hely, mintha megállt volna az idő benne. Az 1945-ben Szászdarócra telepedett emberek ma is jövevényeknek nevezik magukat. A 86 éves, kükküllökeménfalvi születésű Péter Anna a daróci éveire gondolva a következőket mondta: *„Amilyen vót ez a falu, Isten öröjz. Én a mostani eszemmel nem jónék ide, ha arannyal béraknák akkor se. Mert egy olyan drága kicsi faluból jöttünk ide, hogy én azokat a szavakat soha többet nem hallottam. Itten olyan borzasztó vót, mert hát hetven községből jöttünk ide. S az ember egy se egyforma.”* Mondhatni még ma is szinte hontalanul élnek az emberek egyik napról a másikra, és a jövő fogalma számukra a holnapra szűkül.

---

¹³ Tallár 1944, 46–49.

¹⁴ Tönnies 1983, 9–55.

IRODALOM

BINDER Pál

1982 *Közös múltunk. Románok, magyarok, németek és délszlávok feudalizmus kori falusi és városi együttéléséről.* Bukarest

HAJDÚ Farkas Zoltán (szerk.)

1994 *Telepes népség. Erdélyi szász olvasókönyv.* Csíkszereda

HALL, Edward T.

1995 *Rejtett dimenziók.* Budapest

ORBÁN Balázs

1991 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból.* Helikon Kiadó és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete.

TALLÁR Ferenc

1994 *Korlátozott szkepszis. A kommunikatív racionalitás elméletéhez.* MTA Könyvtár Lukács Archívuma és a T-Twins Kiadó.

TÖNNIES, Ferdinánd

1983 *Közösség és társadalom.* Bp.

